

Rahman ve Rahim olan Allah'in adıyla

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 715
Cep Kitapları / 77
Sorunlarımız Sorumluluklarımız Serisi - 1

Yayın Yönetmeni: Dr. Yüksel Salman
Editör: Dr. Ömer Menekşe
Koordinasyon: Dr. Hafsa Fidan
Tashih: Ömer Çetinkaya

Grafik & Tasarım

RIHTIM Ajans Tel: (0312) 418 16 23

Baskı

Saray Matb. Kağ. Kırt. Tic. ve San. A.Ş. / (0) 312 527 28 90

3. Baskı, Haziran 2011

2011-06-Y-0003-715

ISBN 978 -975-19-4286-9

Sertifika No: 12930

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mahallesi Dumlupınar Bulvarı No: 147/A
Çankaya / ANKARA
Tel: (0312) 295 72 93 - 94
Faks: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 71 53 - 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

İNSAN HAKLARI

Dr. Burhan ERKUŞ

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

*Bu eser, Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 14/04/2008 tarih
ve 39 sayılı kararıyla basılmıştır.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ • 7

GİRİŞ • 11

I-TEMEL İNSAN HAKLARI • 14

1-Hayat Hakkı • 14

2-Hürriyet Hakkı • 18

3-İrz ve Namusu Koruma Hakkı • 21

4-Mülkiyet ve Mülkiyetin Korunması Hakkı • 22

5-İşkenceden Korunma Hakkı • 24

6-Özel Hayatın Gizliliğinin Korunması Hakkı • 34

7-Sığınma, Seyahat ve Yerleşme Hakkı • 35

8-Din ve Vicdan Hürriyeti Hakkı • 36

9-Düşünme ve Düşündüğünü Açıklama Hakkı • 40

10-Eğitim ve Öğretim Hakkı • 42

11-Çalışma ve Kazanma Hakkı • 46

II-HAKLARIN KULLANIMI ve SINIRLILIĞI • 49

SONUÇ • 50

ÖNSÖZ

İnsan, toplum içinde yaşayan bir varlıktır. Toplu hâlde yaşayan insanlar arasında huzur ve mutluluğun sağlanabilmesi için bireylerin, hak ve yükümlülüklerini bilmeleri ve sorumluluk bilinci içerisinde bunun gereğini yerine getirmeleri gerekir. Sorumluluk bilinci önce kişinin kendisine karşı sorumluluğu ile başlamaktadır. Kendisine karşı sorumluluğunu bilen insan, ailesi ve topluma karşı olan sorumluluğunu da yerine getirebilir.

“İnsanoğlu kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır?” (Kıyâme, 75/36) âyeti, insanın sorumluluk sahibi bir varlık olduğunu belirtmekte, *“Nihayet o gün (dünyada yararlandığınız) nimetlerden elbette ve elbette hesaba çekileceksiniz.”* (Tekâsür, 102/8) âyeti de kendisine başta akıl olmak üzere verilen sayısız nimetlere karşılık insanın da, gücü nispetinde yerine getirmek zorunda olduğu belli yükümlülükleri olduğunu ifade etmektedir.

Toplumlari derinden sarsan sayısiz sorunun yaşandığı günümüz dünyasında, insanlık onuruna yakışır aydınlık geleceğın inşası için hepimize sorumluluklar düşmektedir. Zira içinde yaşadığımız dünyada insanlık olarak birçok sorunla karşı karşıyayız.

Dünya genelinde insanlığın geleceğini tehdit eden açlık, fakirlik, işsizlik, çevre kirliliğı, doğal afetler, sosyal adaletsizlik, fırsat eşitsizliğı, ahlâkî çöküntü, manevî kirlenme, madde bağımlılığı, inançsızlık, zulüm, yolsuzluk, yetersiz sağlık koşulları, eğitim ve hukuk alanında karşılaşılan sorunlar, tarihî ve kültürel değerlerin yok edilmesi ve benzeri

problemlerin yanı sıra insanlar arasındaki diyalog, hoşgörü ve tolerans eksikliği, farklılıklara karşı tahammülsüzlük ve farklılıklarla barış içinde bir arada yaşama konusunda yaşanan şiddet ve terör gibi sorunlarla iç içeyiz.

Bu sorunlar yalnızca bir yöreyi, bölgeyi ya da halkı değil küresel anlamda bütün insanları şu ya da bu şekilde etkilemekte ve ilgilendirmekte, bu sorunların üstesinden gelebilecek toplumlar arası/uluslararası kalıcı çözüm yolları aranmaktadır.

Aslında bütün bu toplumsal sorunların başında sahip olduğumuz değerleri fark edememek ve bu değerleri hayata geçirememek yatmaktadır. Bu itibarla değerlerimizi fark etmek ve o değerleri bir davranış bilincine ve yaşayan bir değer hâline getirebilmek son derece önemlidir. Hiç şüphesiz sahip olduğumuz en önemli değer de inanç ve öğretileriyle 14 asırdır insanlığı aydınlatan bir ışık kaynağı olan yüce dinimiz İslâm'dır.

Bugün, insan potansiyelini geliştirme adına ortaya çıkan psikoterapi yöntemlerinden, ekolojik sorunlara ve uyuşturucu ile mücadeleye varıncaya kadar belki de tüm dünya toplumları, dinin müdahalesine, katkısına, daha açıkçası “kutsal” a ihtiyaç duymaktadır. Ve İslâm çağdaşlık adına bu katkıyı sağlayabilecek, çağdaş dünya için yeni dinî formlar üretebilecek dinamik bir dindir.

Bu itibarla yüce dinimizin emir ve tavsiye ettiği paylaşma ve yardımlaşma gibi prensiplere kulak verip, birbirimize karşı yerine getirmemiz gereken birtakım görev ve sorumlulukların bilincinde olarak, omuz omuza vermeli, hayatı acı ve tatlısıyla paylaşmalı, daha yaşanabilir kılmalı, sosyal yar-

dımlaşma ve paylaşmayı temel alan bir hayat tarzını sürdürmeli, mutlu ve huzurlu yarınlara hep birlikte kavuşmalıyız.

Diyanet İşleri Başkanlığımız, üstlendiği yasal görevin sınırları içinde kalarak günümüz insanının dinî talep ve ihtiyaçlarını karşılamayı, toplumsal huzur ve bütünleşmeyi sağlamayı bir sorumluluk olarak kabul etmektedir. Toplumun manevî hayatını olumsuz yönde etkileyen aile içi sorunlar, toplumun neredeyse her bir katmanında farklı şekillerde tezahür eden şiddet, töre cinayetleri, insan hakları ihlalleri, çevreye karşı ilgisizlik, kötü ve zararlı alışkanlıklar gibi ortak duyarlılık ve çözüm gerektiren sosyal konularda dinî bilgi açısından topluma rehberlik etmeyi, bu alanda varsa yanlış dinî anlayışları gidermeyi, bu sorunların çözümüne yönelik çalışmalar yürüten ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde hareket etmeyi bir görev bilmektedir. Birlikte ve barış içinde yaşadığımız, birbirimize insan olarak saygı ve sevgi duyduğumuz bir dünyayı inşada yüce dinimizin kalıcı öğretisini yapı taşı kılmayı hedeflemektedir.

Bu amaç doğrultusunda hazırlanan “Sorunlarımız ve Sorumluluklarımız” adlı bu seri, çağdaş sorunların yakıcılığını, bugünün dünyasını göz önüne alarak, dinin asıllarından özgür düşünceyle ürettiğimiz, inanç ve ahlâkla bütünleşen sahih bilgiyle aşabileceğimizi, sağlıklı bir din algısının ve gündelik hayata yön veren bir maneviyatın topluma ne derece huzur ve sükûnet sağlayabileceğini göstermektedir.

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Giriş

Yüce dinimiz İslâm, insana özel bir değer vererek onun şerefli ve üstün bir varlık olduğunu bildirmiş, (İsra 17/70) ona yaşama, bir dini benimseme ve gereklerine göre hareket etme, sonuçlarına katlanarak dilediği gibi hareket etme, mülk edinme, seyahat etme, beden ve ruh sağlığını koruma gibi haklar bahşetmiş ve bu hakları dokunulmaz kabul etmiştir. İnsan olmayı bu haklara sahip olmak için yeterli görmüş; bu hususta kişinin dinine, diline, ırkına, cinsiyetine, milliyetine malına ve makamına bakarak bir ayırım da gözetmemiştir.

Hz. Âdem'den itibaren bütün semavî dinlerin getirdiği ortak öğretilerde insanın sahip olduğu, günümüzde temel insan hakları olarak nitelendirilen bu haklar, kişinin sırf insan olduğu

için doğuştan kazandığı, devredilemez ve vazgeçilemez bir hak olarak kabul edilmiş ve bunların korunması ilahî dinlerin temel amaçlarından biri olmuştur. Bu haklara yöneltilen haksız saldırılara karşı nitelik ve niceliği değişse de çeşitli türden yaptırımlar konulma gereği duyulmuş ve hemen hemen her hukuk sistemi tarafından tarih boyunca bu doğrultuda düzenlemeler yapılmıştır. Ancak şunu belirtelim ki, günümüz dünyasında bu haklar, teorik olarak dokunulmaz kabul edilmekle beraber, pratikte söz konusu hakların dokunulmazlığını ihlâl eden nice örnekler müşahade edilmekte, insan hakları kâğıt üzerinde kalmaktadır.

İnsanların renk, dil, ırk, kabile, soy gibi yapay üstünlük sebeplerine göre âdeta sınıflandırıldığı bir dönemde İslâm'ın ortaya koyduğu insan tasavvuru ve insan hakları anlayışı günümüzde de emsalsiz olma özelliğini sürdürmektedir. Onur ve şahsiyetine yaraşır biçimde yaşayabilmek için ihtiyaç duyduğu haklara doğuştan sahip olan, ancak zenginlik, güç, otorite ve hükmetme adına her geçen gün özünden biraz daha uzaklaşan günümüz insanı, taşıdığı yüce değerlere gittikçe yabancılaşmakta ve hem cinsleri için tehlike hâline gelebilmektedir. İslâm ülkeleri başta olmak üzere dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan insanlık dramları,

ürkütücü boyutlara varmıştır. Bunun faturası ise açlık, susuzluk, akan kan ve gözyaşları, boynu bükük yetim çocuklar olmuştur.

Şüphesiz insana hizmet ve insanlık haysiyetini koruma adına yapılan her çalışma kutsaldır, değerlidir. Çünkü insan hakları mücadelesi, insanın onur ve haysiyetine yakışır şekilde yaşama mücadelesidir. İlahî dinler, bilimsel ve felsefi arayışlar hep bu hedefe doğru yürümektedir. İnsan hakları alanında ciddi gayretlerin bulunması sevindirici olmakla birlikte, yapılanların yetersizliği de üzüntü vericidir.

Modern çağın başlıca problemleri arasında insan hakları sorununun hâlâ gündemin ilk sıralarında yer alıyor olması, insanlığın bu alanda vereceği daha uzun bir mücadelenin bulunduğunu göstermektedir.

İşte bu çalışma da, İnsan hakları konusuna İslâm perspektifinden yeniden vurgu yapmak ve bu alanda yapılan çalışmalara katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

I-Temel İnsan Hakları

İnsan haklarını temelde iki guruba ayırmak mümkündür: İnsana insan olduğu için verilen haklar, bir de özel gayreti sayesinde bazı vasıfları kazandığı için insana verilen haklar. Örneğin hayat hakkı; din, ırk, yaş, cinsiyet ve milliyetine bakılmaksızın her insana insan olduğu için verilmesi gereken haklar grubundandır. Bunun yanında, seçme, seçilme bazı kamusal görevlere atanma hakkı sadece insan olmak yetmeyip özel gayreti sayesinde bazı vasıfları kazandığı için verilmesi gereken haklar grubundandır.

1- Hayat Hakkı

Hakların başında hayat hakkı gelir. Her canlı yaşamak için çırpınır, kendisine zarar verecek şeylerden doğal olarak kaçır. Kendini savunma tedbirleri alır. Allah'ın yarattığı canı bir başkasının öldürme yetkisi yoktur. Bir başkasına zarar vermeyen canlı öldürölmez. Özellikle haksız yere bir insanı öldürmek büyük bir suçtur. Dinimiz başkasını öldürmeyi büyük günahlardan

saymıştır. Çünkü insan hayatı mukaddes ve dokunulmazdır. Bu hak hiç kimse tarafından ortadan kaldırılamaz.

“Bir cana karşılık veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın bir cana kıyan kimse sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Birine hayat veren kimse de bütün insanlara hayat vermiş gibidir.” (Mâide, 5/32) ayeti İslâm’da, insan hayatına ne derece değer verildiğini en güzel şekilde göstermektedir. Bir başka ayette şu ifadeler yer almaktadır:

“Haklı bir sebep olmadıkça, Allah’ın öldürülmesini haram kıldığı cana kıymayın. Kim haksız yere öldürürse, biz onun velisine yetki vermişizdir...” (İsrâ, 17/33)

Bir insanı öldürmek çok büyük bir hak ihlali olduğu gibi aynı şekilde onu yaralamak, ruhsal ve bedensel açılardan acı çekmesine sebep olmak bir hak ihlalidir. Yine bir insanın intihar etmesi veya başka bir insanın intihar etmesine sebep olması da bir hak ihlalidir.

Bir insanın haksız yere öldürülmesi, toplumda haksızlıkların, saldırıların, öldürme olaylarının yayılmasına, insanların birbirine düşmesine, kan davalarının yaygınlaşmasına, toplum düzeyinin bozulmasına yol açar. Birinin hayatını koruyup kurtarmak da toplumda can güvenliğini sağlar, toplumu gönül huzuru içerisinde mutlu yaşatır. Yüce Allah, bir ferdin hayatını bir toplumun hayatı kadar değerli saymıştır. Bir ferde haksızlık etmek, tüm topluma haksızlık etmek gibidir.

Fakir düşerim, besleyemem düşüncesiyle çocuk öldürmek, yani doğmuş çocuğunu sokaklara atmak, ölüme terk etmek veya anne rahminde uzuvları belirmiş bir yavruyu kürtaj ile parçalayıp katletmek haramdır, cinayettir. Yüce Allah: *“Yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin. Onları da, sizi de biz rızıklandırırız. Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahtır.”* (İsrâ, 17/31) buyurmuştur.

İslâm'da canın korunması için, zaruret halinde dinin kesin olarak yasakladığı bazı haram-

ların yapılmasına izin verilmesi, hatta bazı durumlarda, bu tür yasakların işlenmesinin vacip kabul edilişi, insan hayatına diğer bir deyişle insana verilen önemi ortaya koymaktadır. Örneğin Allah'ı inkâra zorlanan şahsın, sadece dil ile Allah'ı inkârına izin verilmesi (Nahl, 16/106), zorda kalan ve yiyecek bulamayan kişinin ölmemek için dinin haram kıldığı domuz eti, murdar et vb. şeyleri yemesi (Bakara, 2/173), hatta yemediği takdirde açlık sebebiyle ölmesi durumunda, dinen sorumlu tutuluşu (Serahsî, *el-Mebsût*, Beyrut 1978, XXIV), canın korunmasına verilen değeri ifade etmektedir.

Canın korunmasına bu derece önem verilmesi her şeyden önce, söz konusu değerlerin bulunduğu ve önem kazandığı yerin insan olmasıdır. Din, akıl, mal, nesil, namus gibi temel değerler ancak hayat sahibi insan için bir önem ifade eder ve bu değerler de, hayat sahibi insanın şahsında bir önem kazanır. Din ve onun hükümleri, hayat sahibi insanı muhatap kabul etmektedir. İşte bu ve benzeri gerekçelerle İslâm'da hayat hakkına büyük önem verilmiştir.

Dinimize göre savaş hâlinde bile kaçan, yaralı veya teslim olmuş kişiler öldürülmez. Savaş katılmayan, kadınlara, çocuklara, yaşlılara, din adamlarına işlerinin başındaki çiftçi ve diğer çalışanlara dokunulmaz, suçlulara ve esir

düşenlere işkence yapılmaz, bitki ve ürünlere zarar verilmez.

Yüce dinimiz bir yandan canın ne kadar kutsal bir değer olduğunu belirtirken bir yandan da insanları cinayete sürükleyen bütün nedenleri tespit ederek ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Hz. Peygamber dönemi dikkate alınacak olursa örneğin; insanlara merhamet ve vicdan duyguları kazandırmak, kabileler arasındaki savaşları veya kan davalarını ortadan kaldırmak, kız çocuklarının canının kutsallığını kavratmak bu önlemlerden yalnızca bir kaçıdır.

2- Hürriyet Hakkı

İnsanca hayat sürmenin en temelinde hürriyet yatmaktadır. Her insan hür doğar, hür yaşar. İnsanın hür olması doğuştan gelen tabii bir haktır. Hür olmayan bir insanın hayat mutluluğundan söz etmenin imkânı yoktur. İnsanın elinden hürriyeti alındıktan sonra geriye hiçbir şey kalmamaktadır. Kölelik de insanın hürriyetinin sınırlandırılmasıdır.

İslâm insanın izzet ve şerefine büyük önem vermiş; yaşlısından gencine, zengininden fakirine, zayıfından kuvvetlisine bütün insanlara “mahlûkatın en şerefli” ve “yeryüzünün hali-fesi” makamını izafe etmiş ve bütün insanlara

gerek mahlûkat nazarında, gerekse Yaratan'a karşı eşit bir statü tanınmıştır. Esasen insanın insana köle olması, insanın yalnız Allah'a kul olması esasına dayanan Tevhid Dininin ruhu ile de, özü ile de bağdaşmamaktadır.

Ancak tarih öncesi çağlardan beri insanoğlunun, zayıf hemcinsini ezme gibi korkunç ve vahşî bir zafiyet taşıdığı ve bu zafiyeti nedeniyle, insanları köleleştirerek birçok vahşî zulümlere ve hunharca işkencelere de imza attığı esefle bilinmektedir.

Hiç kuşkusuz kölelik kavramı İslâm gündemine de girmiştir. Çünkü Kur'an'ın nazil olduğu günlerde doğuda, batıda ve dünyanın her

yerinde zayıf ve güçsüz insanlar mal gibi alınıp satılıyordu ve hiçbir sosyal hakları yoktu. İslâm bunları görmezlikten gelemeydi. Bıçakla keser gibi birden bire de kaldırıp atamazdı. Çünkü pek çok insan köle statüsündeydi ve bu pek çok insan, efendilerine belki bir ömür hizmet etmiş, alın teri harcamış, ezilmiş, yıpranmış ve efendileri için tabir yerindeyse saçlarını süpürge yapmışlardı. Birer insan olarak efendileri üzerinde hakları vardı. Bunların hakları savunulmalıydı ve insanoğluna “kölelerin de insan olduğu” gerçeği haykırılmalıydı. İşte İslâmiyet bunu gerçekleştirdi ve kölelere sahip çıktı. Nitekim Kur’an-ı Kerim, hürriyetine kavuşmak isteyen kölenin, efendisi tarafından alıkonulmamasını önermiş (Nûr, 24/33); mevcut köleler için, hürriyete kavuşmalarını sağlamak amacıyla zekât gelirinden pay ayrılmasını emretmiştir. (Tevbe,9/60) Yine Kur’an, yeminin, adam öldürmenin ve zıharın kefareti “köle” cinsinden tayin etmiş; yeminine riayet etmeyip bozan bir kimsenin, bunun cezası olarak bir köleyi hürriyetine kavuşturmasını istemiştir. (Bkz. Nisâ, 4/92; Mâide, 5/89, Mücadele, 58/2-4)

Mevcut kölelerin hukukunun korunması konusunda da, Allah Resûlü (s.a.s.) Müslümanların duyarlı olmalarını emretmiş ve şöyle buyurmuştur:

“Köleleriniz sizin kardeşlerinizdir. Onlara yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin. Ağır bir iş yüklemeyin; yüklerseniz onlara siz de yardım edin.” (Buhârî, “İman”, 22; Müslim, “Eyman”, 40)

3- İrz ve Namusu Koruma Hakkı

Kişilerin ırz ve namusu saygındır. Bunların korunması temel bir hak olup İslâm dini, Müslümanlara birbirlerinin ırz, namus, şeref ve haysiyetlerine saygılı olmalarını emretmiştir. Sevgili Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“ ...Her müslümana, diğer müslümanın kanı (canı), namusu ve malı haramdır. Takva işte buradadır (kalptedir). Bir kimsenin müslüman kardeşini hor görmesi kendisine yapacağı kötülük olarak yeter.”* (Buhârî, “Mezâlim”, 3) Peygamberimiz, veda hutbesinde de ırz ve namusun korunmasına yönelik önemli ikazlarda bulunmuştur. Konuyla ilgili şu ifadeler çok dikkat çekicidir:

“Ey insanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay, bu şehriniz nasıl mukaddes ve mübarek bir şehir ise, canlarınız, mallarınız ve namuslarınız da öyle mukaddes ve dokunulmazdır, her türlü tecavüzden korunmuştur.” (Tecrid-i Sarih Tercemesi, VI, 334).

4- Mülkiyet ve Mülkiyetin Korunması Hakkı

İnsan birey ve toplumun bir ferdi olarak, başkalarının hak ve hukukuna saygı göstermek ve meşru sınırlar içinde kalmak kaydıyla dilediği şekilde çalışıp çabalayarak veya veraset yoluyla mal-mülk edinme, onu biriktirip geliştirme ve arttırma hak ve yetkisine sahiptir. Aynı zamanda o malı, yine meşru çerçevede içinde kalmak ve malın getirdiği yükümlülükleri ifa etmek (zekâtını vs. vermek) suretiyle dilediği şekilde tasarruf hakkına sahiptir.

Bireyin hakkı, hukukun güvencesi altında bulunmaktadır. Hiç kimse bir başkasının malına dokunmaya, malını elinden almaya yetkili değildir. Zira kişinin malına karşı işlenen bir suç, emeğe yapılmış bir saldırıdır. Emek ise dinimizde saygın kabul edilir. Bunun için dinimiz hakka tecavüzü, hırsızlığı, dolandırıcılığı, yağmacılığı ve çapulculuğu yasaklamış, bu yollarla elde edilecek malın helâl olmayacağını bildirmiştir. Allah Teala Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

“Ey müminler, aranızda karşılıklı rızaya dayanan ticaret hâli olması müstesna, mallarınızı batıl (haksız ve haram yollar) ile yemeyin ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size merhamet eder.” (Nisâ, 4/29)

İnanmış olan ve bir gün Allah'ın huzurunda hesap vereceği gerçeğini göz önünde bulunduran insan, hiç kimsenin malına haksız yere el uzatmaz. Tarlada, bağda ve bahçede komşularının sınırına tecavüz etmez. Nitekim Peygamberimiz şöyle buyurur:

“Kim, haksız olarak başkasına ait yerden bir şey alırsa, kıyamet gününde hakkı olmadığı halde aldığı yer ile yedi kat yere batırılır.” (Buhari, “Mezalim”, 13; Müslim, “Müsakat”, 30)

Kişilerin mülkiyetinde olan mal ve topraktan haksız yere bir şey almak nasıl günah ise kamuya ait mal ve topraktan bir şey almak da aynı şekilde günahıdır. Çünkü bunda topyekûn milletin ve tüyü bitmemiş yetimlerin hakkı vardır.

5- İşkenceden Korunma Hakkı

Tarih boyunca insanın yaşadığı her coğrafyada işkence ve kaba kuvvet öteden beri var olagelmıştır. Günümüz bazı toplumlarında hâlâ işkencenin var olması başlı başına bir insanlık problemidir. İnsana değer veren anlayış ve düşünceler, işkencenin her türlüsüne karşı çıkmakta ve işkence yanlılarıyla mücadele etmektedir. İşkence, artık uluslararası bir insanlık suçu olarak kabul edilmektedir. Bu anlayış teorik olarak pek çok sözleşme ve bildiride yerini almıştır.

İşkence; belli bir amaca ulaşmak için maddi veya psikolojik yöntemlerle, acı çektirerek uygulanan baskı ve eziyettir. İşkence insanlık onuru ile bağdaşmayan, insanı küçültücü bir uygulamadır.

İslâm dini, asırlar öncesinden hangi gerekçeyle olursa olsun işkencenin her çeşidini yasaklamıştır.

Nitekim kudsi hadiste Yüce Allah: “*Kullarıma işkence etmeyiniz.*” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 172-173) buyurmuştur. Sevgili Peygamberimizin de, komutanlarına savaş anlarında ahde vefa gösterilmesi, işkence yapılmaması, insan organlarının kesilmemesi, çocukların öldürülmemesi gibi konular da talimat verdiği kaynaklarda

belirtilmektedir. (Bkz. Müslim, “Cihâd”, 3; İbn Mâce, “Cihâd”, 38; Tirmizî, “Siyer”, 48; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 300)

Ayrıca Hz. Peygamber bırakın insanlara eziyet etmeyi, işkence yapmayı, hayvanlara dahi eziyet edilmesini, dövülmesini, aç-susuz bırakılmasını yasaklamış ve böyle yapanların cezalandırılacağını ifade etmiştir. (Buhârî, “Zebâih”, 25, “Enbiyâ”, 54; Müslim, “Selâm”, 151-152, “Birr”, 133-134; Nesâî, “Dahâyâ”, 42)

6- Özel Hayatın Gizliliğinin Korunması Hakkı

Temel insan hakları arasında özel hayatın gizliliğinin ayrı bir önemi vardır. Özellikle günümüzde kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması sonucu özel hayatın gizliliği ilkesi sıkça ihlal edilmektedir. Dinimizde özel hayatın gizliliğini düzenleyen birçok temel prensip vardır. Bu prensiplerin kısa bir özetini sunacak olursak şu şekilde sıralamak mümkündür:

a- Kusurlu veya gizli olanı araştırmanın (tecessüs) ve mahrem konuları toplumda yaymanın yasaklanması:

Tecessüs, bir şeyin iç yüzünü, gizli durumlarını araştırmaktır. Genellikle gizli ve ayıp hallerin araştırılması anlamında kullanılır. Bu ma-

nada tecessüs, bir kişinin başkaları tarafından bilinmeyen, kişilerin başkalarının duymasından maddî ve manevî olarak zarar görebileceği ya da zarar görmese de gizli kalmasını istediği (özellikle ayıp) hallerin araştırılması ve öğrenilmeye çalışılmasıdır. Örneğin kişilerin banka hesaplarının, kredi kartı şifrelerinin, eşiyile olan mahrem ilişkilerinin öğrenilmeye çalışılması, gizli konuşmaların dinlenmeye çalışılması, istenmeyen mekânlara girilmeye çalışılması, başkalarına ait telefon mesajları, faks veya mektupların okunması vb. durumlar insan haklarının çiğnenmesidir. Peygamberimiz bu konuda gerekli özeni göstermemizi isteyerek şöyle buyurmuştur:

“Kardeşinin yazılı metnine, onun izni olmadan bakan, ateşe (cehenneme) bakmış gibidir.”
(Ebu Davud, “Dua”, 23)

İslâm dini, insanların ayıplarını araştırmayı (tecessüs), özel hayata müdahale niteliği taşıdığı ve karşı tarafı rahatsız edip incittiği için *“Birbirinizin ayıbını araştırmayın.”* (Hucurât, 49/12) ifadeleriyle yasaklamış, buna karşılık insanların kusurlarını bağışlayıp affetmek, Allah’ın sevgisine götüren bir davranış olarak ifade edilmiştir. (Âl-i İmrân, 3/134) Hz. Peygamber (s.a.s.) de : *“Kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah da kıyâmet günü onun ayıbını örter.”* (Buhârî, “Mezâlim,” 3;

Müslim, “Birr”, 58, 72) buyurarak insanların ayıp ve kusurlarını gizlemenin Allah katındaki mükafatına dikkat çekmiştir.

Hız. Peygamber, bir hadislerinde insanların gizli hallerini araştıran kimseleri “dilleriyle iman ettiği hâlde imanları gönüllere ulaşmamış kişiler” olarak nitelemiş ve şöyle buyurmuştur:

“Ey dilleriyle inanan, fakat imanları gönüllere ulaşmamış bulunan kimseler! Müslümanları arkalarından çekiştirmeyin, gizledikleri yönlerini ortaya çıkarmaya çalışmayın, kim bunu yaparsa Allah da ona aynısını yapar ve kıyamet günü onu rezil eder...” (Müslim, Birr, 32)

Özellikle günümüzde, aile sırlarının medyada açıklandığı, konuşulmaması, gizli kalması

gereken konuların kamuoyuna aktarıldığı bir gerçektir. Bazen insanların bir kişi tarafından bile duyulmasına tahammül edemeyeceği özel durumların binlerce, milyonlarca kişinin önünde tartışıldığı bir gerçektir. Bu durum çok ciddi bir kul hakkı ihlalidir. İşte bu durumda olan kişileri çok sert bir şekilde uyardığı bir hadisinde Hz. Peygamber şu ifadelerle yer vermiştir:

“Şüphesiz ki kıyamet günü, Allah nezdinde en kötü olarak değerlendirilecek kişi, eşi ile içli dışlı olduktan sonra, onun sırlarını ifşa eden kişidir.” (Müslim, “Nikâh”, 123; Ebû Dâvud, “Edeb”, 37)

b- Konut dokunulmazlığı: Konut dokunulmazlığı, hiç kimsenin konutuna izinsiz girilememesi, arama yapılamaması ve buradaki eşyalara el konulamamasını ifade eder. Buna göre, ev sahibinin izni olmadığı sürece hiç kimsenin evine girilemez, hangi amaçla olursa olsun orada faaliyette bulunulamaz. “mesken masuniyeti” adı verilen bu hak, eski dönemlerden bu yana bilinen haklardandır.

İslâm dini bu hakkın korunmasını sağlayacak bazı tedbirler almıştır. Bunların başlıcaları şunlardır:

1. Evlere kapılarından girilmesi emredilmiştir:

Konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

“...İyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi (Allah’a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışdır. Evlere kapılarından girin. Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.” (Bakara, 2/189)

Bununla cahiliyye döneminin kötü âdetlerinden biri olan ve konut dokunulmazlığını ihlal eden evlere kapı dışındaki yerlerden girmek yasaklanmıştır.

2. Evlere izinsiz girmek yasaklanmıştır:

Özel hayatın korunmasını temin eden en önemli ilkelere birisi de ev veya bu konumdaki yerlere sahibinin izni olmadan girilmesidir. Gerçekten “ev hâli” her zaman başkalarının görmesine elverişli değildir. Kur’an-ı Kerim’de Nûr suresi 58-59. ayetlerde özellikle kişilerin istirahat saatlerinde odalarında bulundukları sırada izin istenmeden yanlarına girilmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Zira kişiler kendi evlerinde veya odalarında başkalarının görmesi uygun olmayan şekillerde bulunabilirler. Nitekim Hz. Peygamber konuya açıklık getirerek: “İzin almak ancak göz için (yani evin ayıplarının görülmemesi için) dir.” (Buhârî, “İsti’zân”, 11; Müslim, “Edeb”, 41) buyurmuşlardır.

Dikkat edilirse, özel hayatın gizliliği daha çok evlere izin alınmadan, habersizce girildiği durumlarda ihlâl edilmektedir. Bu sebeple,

bazı İslâm âlimleri başkasının evine izinsiz girmek, izinsiz olarak başkasının malında tasarrufta bulunmaktan başka bir şey değildir, demişlerdir.” (Bkz. Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 3497) Bu husus Kur'an'da şöyle dile getirilmiştir:

“Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır. Düşünüp anlayasınız diye size böyle öğüt veriliyor. Eğer evde kimseyi bulamazsanız, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, “Geri dönün” denirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptıklarınızı hakkıyla bilendir.” (Nûr, 24/27-28)

Konuyla ilgili bir başka hadiste de iznin nasıl isteneceğine temas edilerek: *“Üç defa kapıyı çalınız. İzin verilirse giriniz, aksi halde dönünüz.”* (Tirmizî, “İsti'zan” 3; Müslim, “Edeb” 33-37) buyurulmuştur.

Hz. Ömer'in (r.a.) başından geçen bir olay, oldukça ilginçtir. Nakledildiğine göre Hz. Ömer, Medine'de geceleyin kontrol görevi yaparken, evin birinde şarkı söyleyen bir adamın sesini işitmiş, duvardan aşırıp içeriye girmişti. Eve girdiğinde, erkeğin yanında yabancı bir kadın ve içki bulunduğunu görünce:

“Ey Allah’ın düşmanı, sen günah işleyecek-
sin de Allah seni gizleyecek mi sandın?” dedi.
Adam cevaben:

Acele etme, ey mü’minlerin emiri! Ben bir
günah işledim, sen ise üç hususta günah işledin.
Allah: *“Başkalarının gizli ve ayıp hallerini merak
edip araştırmayınız (tecessüs).”* (Hucurât,49/12)
buyuruyor. Sen, aksini yaptın; Allah *“Evlere ka-
pılarından giriniz.”* (Bakara, 2/189) buyuruyor, sen

ise duvardan aşır girdin; yine Allah: “ Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. ” (Nûr, 24/27) buyuruyor, oysa ki sen, benim evime izinsiz girdin demiştir. Bu cevap üzerine Hz. Ömer : “Ben seni affedersem, sen de beni affeder misin? demiş, adam “evet” deyince de oradan uzaklaşmıştır. (Yazır, a.g.e, VI, 4473-4474)

3. Evlere izinsiz bakmak yasaklanmıştır:

Sahibinden izin almadan evlere girilemeyeceği gibi, hangi şekil ve vasıta ile olursa olsun, evin içerisini gözetlemek de dinen yasaklanan hususlardandır. Hz. Peygamber: “İzin almadan bir kimsenin evinin içine bakmak hiç kimseye helâl değildir.”(Tirmizî, “Sâlât”, 148; Ebû Dâvûd, “Taharet” 43) buyurarak bu tür davranışların yasak olduğunu beyan etmiştir.

c- Gıybetin yasaklanması: Gıybet özel hayatın gizliliğini ihlâl eden kötü tutum ve davranışlar arasında yer alır. Bilindiği gibi gıybet kişilerin bulunduğu ortamda konuşulmayacak şeylerin kendileri yokken arkalarından konuşulmasıdır. Gıybet, insanlar arasındaki sevgi, saygı ve yardımlaşma bağlarını ortadan kaldıran ve toplumda kin, nefret ve düşmanlıklara sebep olan kötü bir huydur. Gıybet ile, kişinin başkaları tarafından bilinmesini istemediği hususlar

ifşa edilmekte, bunun sonucu olarak da özel hayatın gizliliği ihlal edilmektedir.

Gıybet dinimizce kesin olarak yasaklanmış, gıybet yapmak ile ölü eti yemek denk tutulmak suretiyle de bunun çirkinliğine dikkat çekilmiştir. Konuya ilişkin ayet şu şekildedir:

“Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir.” (Hucurât, 49/12)

d- Söz taşımanın yasaklanması: Birinden duyduğu sözü diğerine aktarmak anlamına gelen kovuculuk, insanların arasının açılmasına ve toplumda huzurun bozulmasına sebep olan kötü huylardan biridir.

Söz taşıma çoğu zaman özel hayata ilişkin bilgileri başkalarına aktarma aracıdır. Özel hayata ilişkin bilgiler kovuculuk ile yayılma imkânı bulur. Kur’an-ı Kerim bu yüzden kovuculuk yapan kimsenin sözlerinin dikkate alınmamasını istemiş, (Kalem, 68/11) Peygamberimiz de bir hadislerinde bu tür ahlâki zafiyeti olan kişilerin ahiretteki durumlarına işaret ederek şöyle buyurmuştur:

“Ara bozmak için laf getirip götüren kimse cennete giremez”. (Müslim, “İman”, 168)

Özel hayatın gizliliğini sınırlayan durumlar:

Bazı durumlarda özel hayatın gizliliğine sınırlama getirilebilir. Bunlar genellikle ya bir zarurete ya da belli kurallar dâhilinde icra edilen adlî bir işleme dayanır. Bu hallerde özel hayatın gizliliği ihlal edilmiş sayılmaz.

Bu durumları şöyle sıralamak mümkündür:

1- Hayatî tehlike altında bulunan kimse-
lerin yardım istemesi veya yangın, sel gibi tabîi
afetlere maruz kalınması durumunda, içeride
kalanları kurtarmak için evlerine izinsiz girilebi-
lir. Hırsızlık, düşman istilasası gibi durumlarda da
hüküm aynıdır.

2- Belli kurallar içerisinde, adlî bir faaliyetin
icrası için bir kimsenin evine girilebilir, usulüne
uygun şekilde arama v.s yapılabilir. Bu durum-
da hane sahibinin izin verip vermemesi dikkate
alınmaz. Ancak bu gibi hallerde aile mahremi-
yeti dikkate alınarak, eve girerken haber ver-
mek gerektiği söylenebilir.

3- Meslekleri gereği başkalarının özel hayat-
larına muttali' olan (avukat, doktor gibi) kim-
seler özel hayatı ilgilendiren konularda gereği
kadar özel bilgi alabilirler. Ancak bu bilgileri
zaruret olmadıkça ifşa edemezler.

7- Sığınma, Seyahat ve Yerleşme Hakkı

Çeşitli şekillerde haksızlık ve zulme maruz kalan kimselerin kendilerini güven içinde hissedebilecekleri yerlere göç etmeleri en doğal haklarıdır. Böyle bir durumla karşılaşmasa bile kişilerin diledikleri zaman, diledikleri yere seyahat etme ve yerleşme hakları vardır. Seyahat hürriyetiyle ilişkilendirebileceğimiz bazı ayetlerde şöyle buyrulmaktadır:

“Yeryüzünde dolaşıp da, kendilerinden önce gelenlerin akıbetlerinin nasıl olduğuna bakmadılar mı? ...” (Yûsuf, 12/109)

“O, yeryüzünü sizin ayaklarınızın altına serendir. Haydi, onun üzerinde yürüyün ve Allah’ın rızından yiyin. Dönüş ancak O’nadır.” (Mülk, 67/15)

Peygamberimiz de bir hadisi şeriflerinde seyahatle ilgili, “*Seyahat ediniz, sıhhat bulursunuz.*” (Ahmed Hanbel, Müsned, II, 380) buyurmuştur.

8- Din ve Vicdan Hürriyeti Hakkı

İnsan hakları deyince zihinlere gelen temel çağrışım, insanların sahip olmaları gereken hürriyetlerdir. Bu hürriyetlerin en önde geleni de günümüzde çokça dile getirilip çeşitli açılardan tartışılan temel insan haklarından biri olan din ve vicdan hürriyetidir.

Din ve vicdan hürriyeti; kişilerin istedikleri dini serbestçe seçmeleri, seçtikleri dinin kurallarını hiçbir müdahale ve sınırlamaya maruz kalmadan yaşamaları, bu konuda eğitim alma, eğitime, başkalarına anlatma ve telkin etme haklarını ifade eder.

İman, her şeyden önce içten benimseme ve bir gönül meselesidir. İslâm’da, insanlara inanma ya da inanmama özgürlüğü tanınmıştır. Nitekim; “*De ki: “Gerçek Rabbinizdendir. Dileyen inansın dileyen inkâr etsin...”*” (Kehf, 18/29) ayeti bu gerçeği dile getirmektedir.

Herkes, dilediği gibi inanabilir. Kişilerin iradelerine bu noktada müdahale edilemez. İnsanlar, kendi iradeleri doğrultusunda inanma

ya da inanmama özgürlüğüne sahiptir. Ancak Allah Teâlâ, başta akıl gibi bir nimet vermekle diğer yaratılanlara üstün kıldığı insanı, kendisine ibadet için yarattığını (Zâriyât, 51/56) ifade buyurmaktadır. Dolayısıyla insanın kendi iradesiyle hak yolu (İslâm) seçmesi onun yaratılışının temel hedefi olmalıdır. Allah, bu amaca ulaşması için insanı yalnız bırakmamış, onu peygamberleriyle desteklemiştir. Zira insan doğru veya yanlış seçmede akli sayesinde etkin olmakla beraber, peygamberlerin öğretmesinden ve önderliğinden yararlanmıştır.

Dinde zorlama değil, dini anlatma/tebliğ etme vardır. Bütün peygamberler dini tebliğ ve tebyin etmekle görevlendirilmişlerdir. İnsanlık âleminin seçkin ve örnek üyeleri olan peygamberlerin, bu görevlerini ifa ederlerken zorlaştırma, baskı kurma, tehdit yerine örnek olma, dinleme, ikna etme, sorun çözme, öğüt verme, alçak gönüllülük, temenni ve gönülleri fethetme prensibi hâkim olmuştur. Öyle ki, tarihe zulüm ve küfrüyle damgasını vuran azılı düşmanların bile, Allah'ın yoluna davet edilmesinde yumuşak ifadelerin seçilmesi öğütlenmektedir. Örneğin, *"Fir'avun'a gidin, doğrusu o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin, belki öğüt dinler veya korkar."* (Tâ Hâ, 20/ 43-44) ayeti bu duruma güzel bir örnektir.

Dinde zorlama olmayınca, bir inancı -İslâmiyet de olsa- insanlara zorla kabul ettirmek veya inandıklarından onları vazgeçirmek doğru olmaz ve esasen bu, mümkün de değildir. Peygamberlerin, görevlerinin sadece tebliğden ibaret olması, bunun en güzel ifadesidir. Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

“(Ey Muhammed) Eğer Rabbin dileseydi yer yüzündekilerin hepsi elbette iman ederlerdi. O halde sen, inanmaları için insanları zorlayacak mısın?” (Yunus, 12/99)

Birçok ayette Hz. Peygamber'in bile dinî görevinin tebliğden ibaret bulunduğu, onun yalnızca “müjdeleyici ve uyarıcı” olduğu, insanlar üzerinde baskı kurup zor kullanma yetkisinin bulunmadığı açıklıkla ifade edilmiştir. (Bk. Yûnus 10/108; İsrâ 17/105) Onun bir zorba değil, sadece uyarıcı olduğu belirtilirken (Ğâşîye, 88/21-22), bu uyarma ve hatırlatmanın yani davetin yöntemi ise şöyle belirlenmiştir:

“(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin, kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.” (Nahl, 16/125)

Dinini başkasına tebliğ etme durumunda

olan kişinin zor kullanamayacağı *“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır.....”* (Bakara, 2/256), ayetiyle dile getirilmektedir.

Başka dine mensup çocuklarını İslâm’a girmeleri için zorlayan kişilerin ikaz edilmeleri (Ebû Davud, “Cihâd”, 126), müslümanların mescidinde bile diğer din mensuplarının ibadetine Hz. Peygamberce izin verilmesi, İslâm’da inanç özgürlüğünün boyutu konusunda bize ışık tutmaktadır. Hz. Peygamber’in bu uygulamalarını devam ettiren İslâm medeniyetinde farklı dinler ve kültürler varlığını hiçbir sıkıntı yaşamadan devam ettirmişlerdir. Osmanlı devletinde gayrimüslimlerin ellerinde bulundurdıkları haklar buna en güzel örnektir.

Ancak İslâm’da, yanlış ya da batıl inanca sahip kimselere, ikna ve güzellikle bu inançlarının hatalı olduğunun anlatılması da bir görevdir. Bu anlatımın (tebliğ), inanç özgürlüğüne müdahale şeklinde algılanmaması gerekir. Çünkü tebliğde baskı ve zor kullanma söz konusu değildir.

Bunun yanında müminlerin, inanmayan kimselerin kutsal değerlerine hakaret etmemelerinin emredilmesi de İslâm’da inanç özgürlüğüne verilen önemi çok net bir şekilde ortaya koymaktadır. Konuya ilişkin bir ayette şu ifadeler yer almaktadır:

“Allah’tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilmeyerek Allah’a söverler...” (En’âm, 6/108)

9-Düşünme ve Düşündüğünü Açıklama Hakkı

Düşünmek ve düşündüğünü açıklamak insanın en doğal hakkıdır. Zira insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özellik budur. Bunun içindir Allah Teala Kur’an’da sürekli insanlara akıllarını kullanmalarını emretmiştir. Birçok ayette, “akıllanırlar”, “düşünürler”, “bilirler”, “tedbirli davranırlar”, “iyice öğrenirler” gibi ifadeler yer almaktadır. Örneğin bir ayette şöyle buyrulmaktadır:

“Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelişinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde seyreden gemilerde, Allah’ın gökyüzünden indirip kendisiyle ölmüş toprağı dirilttiğı yağmurda, yer yüzünde her çeşit canlıyı yaymasında, rüzgârları ve gökle yer arasındaki emre amade bulutları evirip çevirmesinde elbette düşünen bir topluluk için deliller vardır.” (Bakara,2/ 164)

İslâm tarihinin özellikle ilk dönemlerinde düşünme ve düşündüğünü açıklama hakkının yaygın bir uygulama alanı bulunduğunu ve bu

konuda dünya medeniyetine katkı sağlayacak örneklerin olduğunu söyleyebiliriz. İslâm tarihinde düşünce denilince yalnızca dinî alandaki düşünce değil her alandaki düşünce kastedilmiş ve değerli kabul edilmiştir.

İslâm tarihinde çeşitli düşünce ekollerinin ortaya çıkması ve bu düşüncelerin uygarca tartışılması; karşı çıkılan görüşlere yine düşünce ile cevap verilmesi, reddiyeler yazılması bunun en güzel örneklerindendir. Özellikle itikadî ve fikhî mezheplerin varlığı bu anlamada öne çıkmaktadır. Bilindiği gibi İslâm düşünce tarihinde içtihat müessesinin önemli bir yeri vardır. İctihat, hakkında kesin hüküm bulunmayan konularda âlimlerin hüküm ortaya çıkarabilmek için tüm gücüyle çaba sarf etmesidir. Dolayısıyla içtihat zihinsel ve düşünsel bir faaliyettir. İctihatta düşüncelerin serbestçe ortaya konması, tartışılması söz konusudur.

Hiz. Peygamber'in bu konuyla ilgili olarak söylemiş olduğu sözler onun düşünce özgürlüğüne verdiği değeri ortaya koymaktadır. O bir hadisine *"Hâkim (bilgin) içtihat eder ve isabet ederse, kendisine iki ücret (sevap verilir), eğer içtihat eder ve hata ederse ona bir ücret vardır."* (Buhari, "İ'tisam", 21) buyurarak insanları düşünmekten ve düşündüğünü açıklamaktan çekinmemeye teşvik etmiş, muhteşem fikirlerin

farklı fikirlerin çarpışmasından meydana geldiğini vurgulamak istemiştir.

Hız. Peygamber düşünce özgürlüğünü dile getirdiği bir başka hadisinde de şöyle buyurmuştur:

“Sözümü işitip iyice belleyen ve onu işittiği gibi başkalarına nakleden kişinin Allah gözünü gönlünü aydın etsin. Kendisinden daha anlayışlı (fakih) olanlara ilim taşıyan niceleri vardır. Anlayışlı olmayanlara da ilim taşıyan niceleri vardır.” (Tirmizi, “Fiten”, 11)

Düşünmek ve düşündüğünü açıklamak, dinimizde, bir hak olmanın da ötesinde bir görev ve vazifedir. Nitekim her müslümanın insanları kötülüklerden sakındırmak iyiliğe yöneltmek için çaba ve gayret sarf etmesi gerekir ki bu da ancak düşüncelerin açıklanması yoluyla olur. Kur’an’da bu konudaki yanlış tutumlarından dolayı İsrail oğullarının bir ayette şu şekilde eleştirildiğini görmekteyiz:

“İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü!” (Mâide, 5/78)

10-Eğitim ve Öğretim Hakkı

İlk emri oku olan (Alâk, 96/1-5), bilenlerle bilmeyenlerin bir olamayacağını ifâde eden (Zü-

mer, 39/9) İslâm dini, aynı zamanda ilim dinidir. Dolayısıyla bu dinin peygamberi ve tebliğcisi konumunda olan Hz. Peygamber de, aynı doğrultuda hareket ederek ilimde öncülük etmiş ve ilim öğrenmenin kadın-erkek herkesin hakkı olduğunu insanlara bildirmiştir. (İbn Mâce, “Mu-kaddime”, 17)

Hız. Peygamber’in daha özgür bir ortam olan Medine’ye hicret ettiğinde ilk yaptığı faaliyetlerden birisi, Mescid-i Nebevî’yi inşa etmek ve Mescid-i Nebevî’nin arka tarafında kalan ve Suffe denilen kısmı ilmî faaliyetlerin yürütüleceği ilmî bir merkez haline getirmek olmuştur.

Temel insani haklardan biri olan eğitim-öğretim hakkından hiçbir kimsenin mahrum edilmemesini isteyen Hz. Peygamber, bu konuda insanları bilinçlendirmek ve haklarına

sahip kılmak için ilmi övücü, ilmin gerekliliği ve önemi konusunda pek çok hadis irâd etmiştir. Âlimler kitaplarında bazı bölümleri ilme tahsis ederek Hz. Peygamber'in hadislerini bu kısımlarda toplamışlardır. (Bu hadislerle toplu bir bakış için Hadis kaynaklarının Kitabı'l-İlim bölümlerine bakılabilir. Bu konuda müstakil bir çalışma için bk. Yusuf el-Kardavî, *Hz. Peygamber ve İlim*, trc. Dilâver Selvi, Şûle Yay.İst., 1991)

Medine döneminde eğitim-öğretim seferberliğine girilen ve Medine'yi ilmi bir merkez yapma niyetinde olan Hz. Peygamber, okuma-yazma oranının artırılması için yoğun çaba göstermiştir. Bedir Savaşı'nda esir alınan müşriklerden okuma-yazma bilenlerin her birine 10'ar müslüman çocuğa okuma-yazma öğretme karşılığında serbest bırakılma şartını getirmiştir. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 246) Ayrıca o çeşitli bölgelere öğretmenler göndermiş, her fırsatta müslümanların eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılmalarını istemiştir. Yine sevgili Peygamberimiz erkeklere ders verdiği gibi istek üzerine kadınlar için de haftanın bir gününü tahsis ederek onların eğitim-öğretimlerine de gereken önemi vermiş (Buhârî, "İlim", 36), onların da bilgili, kültürlü olmaları için çaba sarfetmiştir. Çünkü o biliyordu ki, eğitim-öğretim kadınların da en doğal hakkıdır.

Kur'an'ın bütün uyarıları ve Hz. Peygamberin örnekliğine rağmen, 21. yüzyıla girdiğimiz bir dönemde kız evladını ikinci plana iten bazı yanlış tutum ve anlayışlar varlığını hâlâ sürdürmektedir. Unutmayalım ki, kız olsun erkek olsun, onlar bize Yüce Mevlamızın sevinç ve mutluluk kaynağı kıldığı, huzur kaynağı yaptığı nimetlerdir. Çocuklarımıza karşı davranış biçimimizi, onlara göstereceğimiz şefkat ve merhametin ölçüsünü cinsiyetleri belirlememelidir. Onların birinin hakkı diğerinden daha az değerli ve kutsal değildir. Bu itibarla kız çocuklarının mirastan, eğitim ve öğretim imkânından mahrum edilmeleri dinimizin esasları ile bağdaşmaz.

Hz. Peygamber ilme o derece önem vermiş ki, sahabeden bazı kişilerden Arapça dışında başka diller öğrenmelerini de istemiştir. Örneğin Kur'an kâtiplerinden olan Zeyd b. Sâbit'e İbrânice öğrenmeyi emretmiş ve Zeyd bu dili öğrenmiştir. (Muhammed Hamîdullah, a.g.e., II, 82)

Bunun yanında dinimiz bilgi sahibi kişilerin öğrendiklerini başkalarına öğretmeyip gizlemelerini de uygun görmemiş, kişileri bildiklerini başkalarına aktarmakla mükellef kılmıştır. Zira bildiğini gizlemek öğrenme hakkını kısıtlayan bir durumdur. Hz. Peygamber (s.a.s), bildiklerini gizleyenlere uyarıda bulunduğu bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“Kim, bildiği bir şeyi, sorulduğunda gizlerse, kıyamet günü Allah ona ateşten bir gem vurur.”
(Tirmizi, “İlim”, 3)

Yine Peygamberimiz (s.a.s.), başkalarına ilim öğreten, kendisinden sonrakilere yararlı ilmi çalışmalar bırakan kimselerin amel defterinin kapanmayacağı, bu çalışmalarından kendilerine Allah tarafından verilen mükâfatın ölümlelerinden sonra bile devam edeceğini bildirmiştir. Konuya ilişkin hadis şu şekildedir:

“İnsanoğlu öldükten sonra ameli kesilir. Yalnız üç kimsenin sevabı devam eder, bunlar: sadaka-i câriye, (Okul, cami, çeşme, hastane yapımı gibi kesintisiz hayır hizmeti.) faydalanılan ilim ve arkalarından kendilerine dua edecek salih evlat bırakan kimselerdir.” (Müslim, “Vasiye”, 14)

11-Çalışma ve Kazanma Hakkı

Çalışmak ve kazanmak bireylerin hem hakkı hem de yükümlülükleridir. Dinimiz, insanların ihtiyaçlarını karşılamaları için çalışarak kazanmalarını istemiş, el açıp dilenmelerini, başkalarına yük olmalarını uygun bulmamıştır. Zira Kur’an’da *“İnsan için ancak çalıştığı vardır.”* (Necm, 53/39) buyurulmaktadır.

Peygamberimiz de çalışıp kazanmayı teşvik etmiş, dilenmeyi uygun görmediğini her fırsatta dile getirmiştir. Konuya ışık tutan bir hadiste şöyle buyurulmaktadır:

“Hiç kimse el emeği ile kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir.” (Buhârî, “Büyû”, 15)

Çalışanlara emeklerinin karşılığı verilmeli, hakları zayi edilmemelidir. Peygamberimiz, *“İşçiye ücretini teri kurumadan veriniz.”* (İbn Mâce, “Rühûn”, 4) buyurarak emeğin önemini dile getirmiş, *“Onlar sizin kardeşleriniz olup Allah onları sizin sorumluluğunuz altında kılmıştır. Böyle bir din kardeşi eli altında bulunan kimse ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın. Onlara güçlerinin yetmeyeceği işleri yüklemeyiniz. Şayet yüklerseniz onlara yardımcı olunuz.”* (Buhârî, “İtk”, 16) buyurarak çalışanların haklarını savunmuştur..

Çalışanlara emeklerine denk bir ücretin verilmesi, ücret zamanının geciktirilmemesi, sigortasının yatırılması, çalışma şartlarının insan onuruna yakışır bir şekilde düzenlenmesi de çalışma ve kazanma hakkının sınırları içerisinde yer almaktadır. Nitekim Peygamberimiz, Emeğin karşılığı ile ilgili bir hadisinde işçinin ücretini ödemeyenlerin kıyamet gününde Allah’ı karşılarında bulacaklarını belirtmiştir. (Buhârî, “İcare”, 10)

Çalışma ve kazanma hakkının en önemli prensiplerinden biri de, işe almalarda liyakat ilkesine özen gösterilmesidir. Zira daha ehil biri varken az ehil olan birine iş vermek veya cinsi-

yet, milliyet din veya mezhep ayrımı yapmak, çalışma hakkının bir şekilde engellenmesi ve hak ihlâlidir. Peygamberimiz, bu duruma dikkat çektiği bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

“Daha ehil ve liyakatlısı varken yakınlık sebebiyle bir başkasını tercih ve istihdam eden kimse Allah’a, Rasulü’ne ve bütün müslümanlara karşı hainlik etmiş olur.” (İbn Hacer, el-Metâlibü’l-âliye, II, 233) Burada, peygamberimizin, hainlik yapmıştır şeklinde bir ifade kullanması çok dikkat çekicidir. Zira ehliyetli kişilerin işe alınması sadece daha ehliyetli olanın hakkının ihlal edilmesi değil, aynı zamanda toplumun tamamına karşı yapılmış bir hak ihlalidir. Başka bir ifade ile bu durum kul hakkı ihlalinin yanında kamu hakkı ihlalini de kapsamaktadır.

Özetle çalışma ve kazanma hürriyeti, kişilere çalışacak ortamların temininden, fırsat eşitliğine emeğin hakkının adaletli bir şekilde verilmesinden iş vermede liyakate dikkat edilmesine kadar birçok konuyu kapsamaktadır.

II-Hakların Kullanımı ve Sınırlılığı

İslâm’a göre hakların mutlak olarak kullanımı söz konusu değildir. Başka bir anlatımla hak

kullanımında bazı sınırlamaların olması kaçınılmazdır. Öncelikle toplum içinde güçlülerin yanında zayıfların da söz sahibi ve etkin olmalarının gerekliliği hakların mutlak kullanımının önünde bir engeldir. Buna göre haklar adalet ve sosyal gayelerine uygun olarak kullanılmalıdır.

Dinimize göre hak bir gaye değil, meşru bir gayeyi gerçekleştirmek için yaradan tarafından bahşedilmiştir. Bu da hakların kanun koyucunun çizdiği çerçeve içinde kullanılabileceği anlamına gelmektedir. Örneğin, kişilerin mallarını aralarında batıl (dinen caiz olmayan) şekilde yemelerinin yasaklanması (Bakara, 2/188), kişinin mülkiyetinde olan malı üzerindeki mutlak tasarrufunu sınırlayan bir durumdur. Buna göre, örneğin bir kişi parasını kumar oynayarak veya saçıp savurarak harcayamaz. Zira kumar ve israf dinen meşru sayılmayan bir davranış şeklidir. Yine belli sınıf ve miktardaki mallardan belli oranlarda zekât verilmesi yükümlülüğü, kişilerin mallarının tamamını harcama serbestisini sınırlayan bir durumdur.

Hakların kötüye kullanılması da sınırlandırılması için gerekçe teşkil eder. Kullanılan hakkın başkalarına zarar vermesi hakkın kötüye kullanılmasının en çarpıcı örneğidir. Hz. Peygamber, zarar vermeyele ilgili “Zarar vermek yoktur, zarara zararlar karşılık vermek (dîrâr) yoktur.” (İbn Mace,

“Ahkâm”, 17; Muvatta’, “Akdiye”, 31) buyurmuştur. Bu hadis, genel olarak bütün zararlı davranışları yasaklamaktadır. Örneğin düşünce özgürlüğü kullanılırken başkaları rahatsız edilmeden, şiddet ortamı oluşturulmadan, insanlar suça ve bölücülüğe teşvik edilmeden düşünceler ifade edilmelidir.

Sonuç

Yüce Allah insanı kendine kulluk etsin diye yaratmış ve ona dünyada bir görev yüklemiştir. İnsanın bu görevi en ideal anlamda yerine getirmesi kendine bir takım hakların sağlanmasıyla mümkün olur. İnsana sağlanacak haklar, onun ruhen ve bedenen özgür ve sağlıklı bir şekilde hayatını devam ettirmesine yöneliktir. Zira ruhen ve bedenen özgür ve güvende olmayan kişilerin dünyadaki görevini hakkıyla yerine getirmesi beklenemez. Güvende ve özgür olması için insana sağlanan haklara günümüzde temel insan hakları denmektedir.

Bütün insanlar temel haklarda eşit olmasına rağmen, insanlık tarihi temel insan haklarını ihlâl eden ırkçılık, sömürgecilik, ayrımcılık ve savaşlar gibi acı tecrübelere şahit olmuş ve maalesef bugün de şahit olmaktadır. Hatta bu

ihlâller, günümüzde çok farklı boyutlar kazanarak, hayvanların ve tüm canlıların haklarını hiçe sayan, ekonomik ve politik nüfuz ilişkilerini ön plana çıkaran ve gelecek nesillerin haklarını da ipotek altına alan bir istikamette ilerlemektedir. Bunun için de günümüzde insanî değerleri merkeze alan, kaygı ve beklentileri paylaşan, farklılıkları zenginlik olarak algılayabilen, barış, güvenlik, adalet ve hakkaniyet ölçüleri üzerinde yükselen bir hak ve sorumluluk anlayışına çok daha fazla ihtiyaç duymaktayız. Pek çok hak ihlâlinin yaşandığı günümüz dünyasında “her iyiliğin bir sadaka” olduğunu söyleyen nebevî mesajın temsilcisi olan biz Müslümanların, yer-yüzünde adaletin ve hukukun kökleşmesi için

İslâm'ın hayat veren değerlerini tüm insanlığa tanıtmak sorumluluğu ve zorunluluğu daha lüzumlu bir hâle gelmiştir.

Gerçekten cehalet, zulüm, vahşet ve hayatı anlamsız kılan nice olumsuzluklar içerisinde yüzen insanlık, İslâm'ın gelişiyle adeta yeniden hayat bulmuştur. Zira bu ilahî mesajların merkezinde hep insan, insana saygı ve insanın mutluluğu vardır. Şüphesiz huzur ve mutluluk filizleri, sadece hakların gözetildiği bir ortamda yeşerebilir. Hak ve hukuka riayet, karşılıklı sevgi ve saygı, kulluk bilinci, ahlâki erdemler bu filizlerin hayat bulmasında temel unsurlardır.

Şüphesiz insanlık aradığı huzur ve mutluluğu ancak İslâm'ın evrensel mesajlarında bulabilecektir. Kur'an-ı Kerim'de; *"Ey iman edenler! Allah ve Resûlü, size hayat verecek şeylere çağırıldığı zaman, o çağrıya uyun..."* (Enfal,8/24) buyurularak, ilahî mesajların insanlar için "hayat" yüklü olduğu dile getirilmiştir. Sevgili Peygamberimiz de bir insan hakları bildirgesi hükmünde olan veda hutbesinde; *"Ey İnsanlar! Kanlarınız, mallarınız, ırzınız (namus ve haysiyetiniz) Rabbinize kavuşuncaya kadar birbirinize karşı dokunulmazdır, güvence altındadır."* buyurarak insanların can, mal ve ırzlarının mukaddes olup her türlü tecavüzden korunduğunu bütün insanlığa ilan etmiştir.

Herkesin hayat, mülkiyet, din ve vicdan, ifade özgürlüğü gibi temel haklarının yanı sıra eğitim ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının karşılandığı, nimetlerden adil biçimde yararlandığı bir dünya, tüm sağduyu sahibi insanların ortak beklentisidir. Çünkü bölüşülmeyen ekmek tatsız, paylaşılmayan mutluluk yarımdır.

İnsanlığın, insan onuruna yakışmayan her türlü tehdit ve mahrumiyetten kendini koruyabilmesi için İslâm'ın ortaya koyduğu hoşgörü, paylaşma, dayanışma, yardımlaşma ve her canlıya merhamet etme anlayışının sağlıklı bir diyalog ortamı içinde geliştirilmesi sadece bizim değil, tüm dünyanın mutluluğu için büyük önem taşımaktadır.

Bu itibarla insan, kendi hakkını düşündüğü kadar başkasının hakkını da düşünmeli, yalnız insanların değil, hayvanların, bitkilerin hakkını da gözetmeli ve hiçbir canı incitmemeli, hiçbir canlıya zarar vermemelidir. Müslüman, kimse-nin elinden, dilinden zarar görmediği, herkese iyilik, barış ve sevgi götüren olgun insandır.

“Olmak istersen cihanda eğer makbûl-i ins-ü cin

Ne kimse senden incinsin, ne sen bir kimse-den incin!”

“İslâm'ın doğru anlaşılması ve anlatılmasındaki sorumluluk kadar, Yüce Rabbimizin

yaratılanların en şerefliisi olarak tanımladığı “insan”a, onun hayatına, onuruna, inanç özgürlüğüne sahip çıkmak da bir sorumluluktur.

“Komşusu açken tok yatan bizden değildir, (Hâkim, Müstedrek, II, 15), kendiniz için istediğınızı bir kardeşiniz için istemedikçe iman etmiş sayılmazsınız (Buhârî, “İmân”, 7; Müslim, “İmân”,7); işlediğinizde kalbinizi rahatsız eden olumsuz her bir fiil günahıdır.” (Müslim, “Birr”, 14-15; Tirmizî, “Zühd”, 40) gibi veciz talimatlarıyla vicdan terazilerimizi hassas kılmaya, iradelerimizi terbiye etmeye çalışan sevgili Peygamberimizin (s.a.s.) bağlıları olarak elbette insanın, dil, din, ırk ayrımı yapmadan bütün temel haklarını savunmak durumundayız. Bizler hem madde hem mana, hem de insanı insan yapan değerler bağlamında insana sahip çıkarken, bireysel vicdanların sesinin uluslararası duyarlı bir vicdana dönüşmesini, dünyada hassas bir sağduyunun hâkim olması-nı Yüce Mevlâ’dan niyaz etmeliyiz.

Bu duygu ve düşüncelerle, dünyanın adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde, insan haklarına daha saygılı, mutlu ve yaşanabilir olması temennisiyle...

BUNLARI OKUDUNUZ MU?

SORUNLARIMIZ - SORUMLULUKLARIMIZ SERİSİ

1. *İnsan Hakları* / Dr. Burhan ERKUŞ
2. *Şiddet ve Çocuklarımız* / ElifARSLAN
3. *Toplum Yetimleri: Sokak Çocukları* / Dr. Havva SULA
4. *Değişen Dünyada Kadın* / Dr. Hafsa FİDAN
5. *Aile Huzuru* / Dr. Zekiye DEMİR
6. *Gençlik Sorunları ve İntihar* / Dr. Şenol KORKUT
7. *Yaşlılara Saygı* / Lamia LEVENT
8. *Toplumsal Emanet: Engelliler* /
Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ
9. *Din, Anarşi ve Terör* / Dr. Yaşar YİĞİT
10. *Çevre Bilinci* / Ayla ABAK
11. *21. Yüzyıl Türkiye'sinde Hurafeler* /
Dr. Kıyasettin KOÇOĞLU
12. *Tüketim Ahlâkı ve İsrâf* / Dr. Muhlis AKAR
13. *İş ve Ticaret Ahlâkı* / Dr. Muhlis AKAR
14. *Sahtecilik* / Dr. Bahattin AKBAŞ
15. *Oynarken Tükenmek: Kumar* / Ayşenur ÇALIKÇI
16. *Madde Bağımlılığı* / Dr. Ömer MENEKŞE

BUNLARI OKUDUNUZ MU?

DİN, ANARŞİ ve TERÖR

Dr. Yaşar YİĞİT

Ne İslâm ne de diğer dinler şiddeti ve terörü teşvik etmez. Başka bir deyimler, insan, kâinat ve çevre saygısını esas alan din; terör, kargaşa ve anarşinin her çeşidine karşıdır.

Sorumluluğunun bilincinde olan, gönül safiyetini korumuş insanlar; terör, şiddet ve vahşetin kurbanının kimliğine ve gerçekleştiği coğrafyaya bakmaksızın, aslında erdem, barışın ve hoşgörünün mağlup olduğunu çaresizlik içinde iliklerine kadar hissetmektedir.

DEĞİŞEN DÜNYADA KADIN

Dr. Hafsa FİDAN

Her toplum ve kültürde toplumsal ortam, kadın ve erkeklerin rollerini kendi içinde şekillendirmiştir. Bu roller sadece kadınlık ve erkeklik rolleri adı altında kabaca belirginleşmemekte, kız çocuğu, erkek çocuk, genç kız ve genç erkek rolleri, gelin, damat, kayınpeder, kayınpeder rolleri gibi birbiriyle ilişkili toplumsal kalıplar ya da iç yapılanmalar oluşturmaktadır.

TOPLUMSALEMANET: ENGELLİLER

Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ

Ülkemizde yaklaşık 9 milyon engelli insanın bulunduğu gerçeği, her bireyin bu konuda duyarlı olmasını ve konuya ilgi duymasını gerektirmektedir. Çünkü her birey ya engelli, ya engelli yakını ya da engelli adayıdır.

Bu nedenle, bir yandan sağlığını korumak için gerekli tedbirleri alırken; diğer yandan da fert, aile, sivil toplum örgütleri ve kamu kuruluşları olarak engelli ve özürli kardeşlerimize karşı maddi ve manevi sorumluluklarımızın olduğunu unutmamalıyız.

